

Список використаних джерел

1. Zarko Paic (2018). What does it mean to be an alien? Bernhard Waldenfels and politics of responsive interculturalism. *Filozofija i Društvo* 29(3):355-376.
2. Jacques Derrida (1981). *Éloge de la philosophie, Libération* // Режим доступу: <https://acireph.org/Files/Other/Archives/HTML/Eloge%20de%20la%20philosophie.html>

Головіна Наталя Ігорівна

кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЕТИКА ВІЙНИ: МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах військової агресії РФ щодо України не доводиться обґрунтовувати актуальність моральних проблем війни. Ці моральні проблеми має вирішувати етика війни як один із розділів прикладної етики, який сформувався у західній етиці, а у нашій країні практично не розвивається. Водночас його слід визнати одним із найактуальніших, адже причини воєн потрібно шукати не тільки в політичних або соціальних чинниках, а й в моральному вимірі нашого життя.

Метою етики війни як прикладної етичної дисципліни є розроблення, наскільки це можливо, єдино правильної поведінки людини і суспільства в цілому на війні та під час війни. При цьому прикладна етика війни не є професійною військовою етикою. Остання встановлює норми відносин військовослужбовців між собою та ставлення до своїх обов'язків, визначає кодекси офіцерської та солдатської честі. До компетенції прикладної етики війни належать не всі моральні проблеми війни, а їх особливі різновиди, для яких історично сформована назва «моральні дилеми». Як відомо, дилеми - це такі проблеми, які не мають простого та однозначного рішення, в яких містяться суперечності, що не піддаються формальному аналізу. Такими є так звані «основні моральні проблеми війни»: чи може бути війна визнана справедливою (праведною, моральною, священною) і за яких умов; які мають бути засоби ведення справедливої війни; які моральні якості повинен мати воїн; який моральний сенс існування війська взагалі? Етика війни намагається вирішити й пов'язану із вирішенням основних проблем головну моральну дилему: за яких умов людина має моральне право і навіть моральний обов'язок вбити іншу людину?

Спроби етичного унормування війни привели до виникнення теорій реалізму, мілітаризму, пацифізму та доктрини справедливої війни. Реалізм, який був панівною нормативною доктриною війни до 1960-х років, стверджує, що війна є необхідним і природним станом людства. Там,

де починається війна, закінчується мораль. Мілітаризм схильний високо оцінювати війну у нормативному та моральному плані, адже тільки завдяки війні ми можемо досягти певних моральних цінностей. Якщо не буде війни, людина, держава й соціальні утворення приречені на деградацію. Абсолютний пацифізм насильство, війну й державу (оскільки держава неможлива без насильства і війни) вважає абсолютним злом. Так званий «умовний пацифізм» допускає право на насильство за певних обставин залежно від конкретних політичних умов. На перетині мілітаризму та умовного пацифізму виникає доктрина справедливої або морально виправданої війни, яка містить у собі набір основних принципів під назвою *jus ad bellum* і *jus in bello*.

Принципи *jus ad bellum* визначають, за яких обставин війна стає справедливою справою. Це морально виправдана мета, законна влада, добрі наміри, пропорційність, крайній засіб та розумна ймовірність успіху. Якщо проаналізувати ці принципи, то можна побачити, що вони мають не абсолютний, суперечливий характер.

Морально виправданою метою початку війни може бути ситуація, коли на нас напали, коли ми захищаємо наших союзників чи друзів, коли запобігаємо геноциду в якійсь країні. Водночас виникає сумнів щодо виправдання війни задля зміни устрою державних режимів таким чином, щоб вони більшою мірою відповідали ідеям прав людини або демократії. «Важливо, щоб рішення про використання збройної сили не було ініціативою військових, таке рішення має приймати лише законно обраний інститут влади, що має найвищі політичні повноваження» [3, с. 5]. Проте у сучасних умовах не завжди можливо з точністю визначити, яка влада є законною, а яка ні. Справедлива війна – це та, що передбачає добрі наміри. Однак, може існувати дуже суттєва різниця між праведною справою, яка об'єктивно на вашому боці, і наявністю тих добрих намірів. Пропорційність — це принцип, який просто вказує на те, що війна, будучи все-таки злом, хоч і меншим, має бути виправдана тим добром, якого ми досягаємо в результаті застосування насильства. Принцип останнього засобу передбачає, що війна є дозволеним вирішенням проблеми тільки в тому випадку, якщо ми вичерпали всі інші можливості. Розумна ймовірність успіху — це проста ідея раціональності: війна припустима морально лише в тому випадку, якщо є надія на успіх.

Принципи *jus in bello* — справедливість у війні, тобто ті моральні обмеження, які накладаються на нас у ході самої війни. Недостатньо мати лише обґрунтування війни, необхідно ще й вести цю війну відповідно до моралі. Принцип пропорційності вимагає використовувати тільки такий ступінь насильства, який пропорційний досягненню мети в кожній конкретній військовій операції, але не більше. Принцип вибірковості передбачає, що ми воюємо лише з озброєним ворогом, і накладає заборону знищення некомбатантів.

Теорія справедливої війни, яка стала розвиватися у 60-ті роки ХХ століття, ґрунтується на традиції Августина, Хоми Аквінського, Суареса, Гроція. Сенс цього нового ступеня у розвитку доктрини справедливої війни пов'язаний з процесом трансформації самої війни, зміною її характеру.

Сучасні війни — це асиметричні війни, в яких спочатку закладено нерівність. У випадку, коли сила однієї держави багаторазово перевершує силу іншої, війна втрачає свій класичний сенс суперництва, різновиду дуелі. Це війни, які набувають характеру проксі-війни, тобто війни чужими руками. Це поява приватних військових компаній, що, з одного боку, схоже на найманство, але це дещо інше та потребує окремого аналізу. Це поява бойових роботів (дронів) і, отже, зникнення людського чинника у цій війні. Це тенденція до нульових втрат для армії супердержав, що веде до втрати ще однієї з необхідних характеристик війни. Це війна з тероризмом, яка «трансформувала звичне сприйняття і застосування критеріїв «справедливої війни», які у такому випадку втрачають своє смислове наповнення та призначення»[1, с. 164]. Це точкові вбивства, коли з допомогою спеціальних засобів знищуються окремі, вибіркові противники, що у класичній теорії війни було неможливим і недоступним. Це кібервійна, війна у вигляді кібернетичних засобів. Це інформаційна війна, яка стає зараз значно більшою та ефективною, ніж раніше. Можна стверджувати також, що сучасна війна для однієї зі сторін асиметричного конфлікту вже втрачає будь-який зв'язок з можливою перемогою як моральним явищем, яке передбачає ризик, гідність, героїзм, напругу, мужність.

Надзвичайно важлива особливість сучасних воєн пов'язана зі зміною співвідношення між загиблими воїнами на полі бою та цивільними особами, що гинуть, яке має тенденцію постійно зростати. У війнах ХХ-ХХІ століть некомбатантів гине більше, незважаючи на те, що основною вимогою справедливої війни є вибірковість.

У зв'язку з вищезазначеним теорія справедливої війни зазнає подальшого розвитку. У 1960-і роки найпопулярнішим автором цієї теорії став Майкл Уолцер, який написав книгу «Справедливі та несправедливі війни», описуючи принципи *jus ad bellum* та *jus in bello*, запропонував парадигму суверенної держави. Її суть полягає в тому, що ці принципи справедливої війни мають сенс як головним чином самооборона суверенної держави, і справедливість зводиться до самооборони.

Іншою надзвичайно популярною у багатьох авторів парадигмою є парадигма прав людини, у межах якої проголошується, що єдиним обґрунтуванням правоти справи є вже навіть не самооборона, а підтримання прав людини у всьому світі. У цьому сенсі головна ідея, яка таким чином постулюється, це проголошення можливості війни за права людини у всьому світі. Подібні уявлення мають цілу низку внутрішніх суперечностей, адже стверджуючи справедливість війни, ми цим штовхаємо війну на шлях абсолютної ворожнечі.

У межах етики війни обговорюються й часткові нормативні питання щодо уточнення загального змісту якогось із принципів. Прикладом може бути суперечка про симетричний або асиметричний моральний статус солдатів, які беруть участь у справедливій та несправедливій війні. Інші питання виникають у зв'язку з необхідністю застосовувати принципи справедливої війни до військових конфліктів особливого типу (гуманітарних інтервенцій, превентивної війни, війни за участю недержавних суб'єктів).

Отже, останнім часом теорія справедливої війни трансформується у зв'язку з впливом теоретичних та політичних обставин. Це не означає, що нормативні критерії, що формуються її прихильниками, підлаштовуються під миттєві інтереси та мінливі тенденції міжнародної політики, а виражає саму суть прикладної етики, яка виросла з необхідності вирішувати моральні дилеми сучасності, перевіряти на міцність і постійно коригувати центральні нормативні переконання епохи. Сучасні етики мають «надію на те, що їхня робота може стати керівництвом для створення нових міжнародних інститутів, які зможуть переглянути закони збройних конфліктів і привести їх у більшу відповідність до морального закону»[2, С.154].

Список використаних джерел

1. Кравченко В.Ю. Теорія «справедливої війни» для XXI століття. Грані. № 3 (77). 2011. С.162-165.
2. Джефф Макмаан. Переосмысляя «справедливую войну» / Пер. с англ. Марины Бендет. Логос. №3, 2019. 139-156. URL: <http://www.intelros.ru/readroom/logos/o3-2019/39767-pereosmyslyaya-spravedlivuyu-voynu.html>
3. Пащенко В. І., Кравченко В.Ю. Практика та теорія «справедливої війни» в XXI столітті. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2016. № 1. С. 4-12.

Лук'яненко Олександр Вікторович

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри культурології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

«РУССКИЙ МИР» ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО МИРУ: РЕЛІГІЙНИЙ ФРОНТ ПЕРШОГО ДНЯ ВІЙНИ

Війна росії з Україною, з ідеєю створення «русского мира» в основі, одним зі своїх стрижнів має православ'я в його московській інтерпретації. Особливого звучання ця новітня етнорелігійна окремішність набуває в посланнях очільника церкви патріарха Кирила (Гундяєва). Його проповіді та звернення нагадують політичні агітки доби розвинутого соціалізму, де замість посилань на твори Леніна та Брежнєва добірно ставлять цитати зі Святого Письма в довільній інтерпретації.